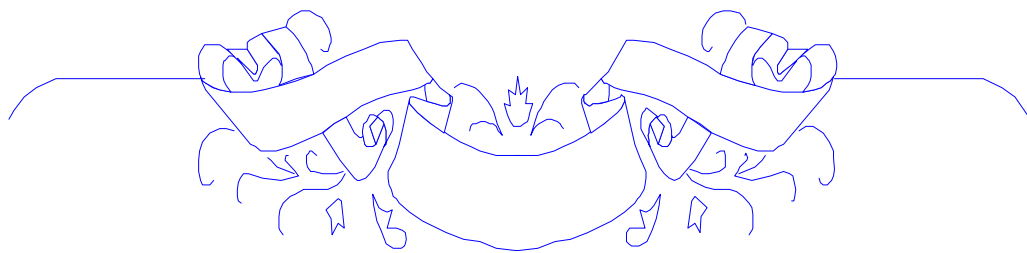

Cultura și civilizația persana

Cuprins:

Cuprins: _____	1
Cadrul geografic și istoric _____	2
Organizarea militară și administrativă _____	2
Societatea persană. Regalitatea _____	3
Agricultura. Meșteșugurile _____	4
Comerțul. Transporturile _____	5
Dreptul. Justiția _____	6
Familia _____	6
Viața cotidiană _____	7
Rudimentare cunoștințe științifice _____	7
Arta persană. Arhitectura _____	8
Sculptura _____	9
Literatura _____	9

Cadrul geografic și istoric

Cuprins între fluviile Tigru și Indus, Marea Caspică, Golful Persic și Oceanul Indian, podișul iranian se întinde pe o suprafață de trei milioane de kilometri pătrați. Pe acest teritoriu s-au încrucișat – încă de-a cum patru mii de ani – numeroase drumuri comerciale care legau Orientul Apropiat, pe de o parte cu India și China, pe de altă parte cu țările din bazinul răsăritean al Mediteranei. În acest spațiu s-au născut, s-au dezvoltat, s-au înfruntat regate, imperii și civilizații diverse. Istoria Persiei a fost strâns legată – în antichitate și în perioada de început a Evului Mediu – cu istoria Asiriei și Babilonului, a Egiptului, Greciei și Romei, a Bizanțului și Islamului. Zonă prin excelență de contacte între Orient și Occident, Persia a receptat și a asimilat, a transmis sau a intermediat experiența istorică a multor popoare din jur, creând ea însăși și difuzând forme culturale și de civilizație originale.

Clima podișului iranian era marcată de contraste mari de temperatură. În linii mari, jumătatea de sud a podișului era favorabilă agriculturii și pomiculturii, în timp ce partea nordică – o imensă stepă, cu prea puține oaze – avea un teren bun doar pentru pășuni. Pe lângă fauna actuală, în antichitate mai trăiau aici și tigri, urși și o specie de lei, mai mici însă și mai puțin periculoși decât speciile de azi. Munții care înconjoară podișul din aproape toate părțile erau bogați în minereuri de fier și plumb, în diorit și alabastru; deșertul centre – în zăcămintele de sulf; iar văile râurilor – în pietre semiprețioase.

Primele așezări omenești sunt atestate arheologic pe podișul iranian chiar din mileniul al V-lea î.e.n. Spre sfârșitul mileniului al IV-lea î.e.n. s-au înregistrat aici mișcări masive de populații nomade (bine cunoscute în istoria antică a Orientului Apropiat: elamiți, gutti, kasiți etc.) care, coborând din regiunile muntoase, își îndreptau turmele spre bogatele câmpii mesopotamiene. Aceste triburi indo-europene au dat vastei regiuni în care începeau să migreze numele Aryanam, “țara arienilor” – ceea ce înseamnă “a nobililor”; de unde, denumirea țării de Eran sau Iran, denumirea care (sub dominațiile succesive: arabă, mongolă și turcă) a fost schimbată în *Persia*.

Organizarea militară și administrativă

Principalii stâlpi ai prestigiului și forței Imperiului persan au fost armata și administrația. Tocmai acestea și sunt domeniile – alături de cel al religiei – în care persanii și-au adus contribuția lor originală în istoria civilizației și culturii.

Regii mezilor au folosit experiența și organizarea militară a asirienilor, creând detașamente speciale de lănceri, de arcași și de călăreți. *Cirus I* n-avea o armată națională, ci o armată de mercenari, recrutată din rândurile popoarelor supuse, armată ale cărei detașamente erau conduse de ofițeri din țările respectivelor soldați. Regii persani își aveau o gardă personală formată din 4 000 de pedestrași și călăreți, toți din rândurile nobilimii. Singurul corp de armată permanent îl formau 10 000 de călăreți de elită, care purtau numele de “*nemuritori*” (în sensul că numărul lor trebuia să rămână fix, același).

Forța armatei persane consta în cavalerie. Călăreții – recrutați din rândurile nobilimii – erau înarmați cu o sabie dreaptă, buzdugan, secure și un fel de lasso. Urmau arcașii, călăreți care trăgeau din fuga calului, - o tactică a cărei mare eficiență s-a dovedit în luptele contra detașamentelor compacte ale legiunilor romane. Urmau trupele arcașilor care luptau din turnurile de lemn instalate pe spinarea elefanților. Masa mare de pedestrași – țărani prost înarmați – nu conta prea mult. Detașamentele de cavalerie grea – constituite din nobili de frunte – erau echipate într-un fel care le asigura o extraordinară forță de șoc. De pe tronul său, înconjurat de steaguri și protejat în mijlocul corpului de cavalerie grea, regele în persoană conducea operațiile militare.

Persanii practicau tactica replierii, retrăgându-se în fața inamicului după ce ardeau totul în urma lor, sau după ce provocau inundații. Înainte de începerea unei bătălii avea loc ceremonia purificării rituale și a invocării cerului. Pentru a se cunoaște exact pierderile suferite, fiecare soldat depunea la începutul luptei o săgeată într-un coș; la sfârșitul luptei fiecare își lua înapoi săgeata;

numărul săgeților rămase indica numărul celor uciși.

Dacă în materie de știință militară persanii nu erau întru nimic inferiori romanilor, același lucru se poate spune și în ce privește organizarea administrativă a țării.

Darius și-a împărțit imperiul în 23 de provincii (număr la care s-au adăugat apoi alte trei), având în frunte fiecare câte un guvernator, numit *satrap* (“îngrijitorul țării”). Ales de rege dintre membrii familiei regale sau din cele mai înalte familii nobile, el răspundea direct în fața regelui. Satrapul răspundea și de perceperea dărilor care erau stabilite de la caz la caz, cu o mare precizie. Răspundea de recrutarea oamenilor în timp de război (când era decretată mobilizarea totală), precum și de administrarea în provincia sa a justiției. Alături de satrap – în sarcina căruia deci cădea exclusiv administrația civilă – era plasat guvernatorul militar al provinciei respective, depinzând direct numai de rege. Pe lângă un înalt funcționar însărcinat cu perceperea dărilor, satrapul mai avea alături și un secretar numit de Palat, care avea misiunea de a ține legătura direct cu casa regală. În sfârșit, pe lângă contactul permanent și direct cu guvernatorul militar, regele își mai avea (pentru a-i controla pe satraپی și pentru a le verifica obediența) și un corp speciali de inspectori, numiți “urechile regelui”. Aceștia vizitau o dată pe an – sau inopinat, chiar de mai multe ori – satraپیile spre a controla gestiunea; în caz de nevoie puteau dispune și de forța armatei. În perioada arsacizilor funcția de satrap a devenit în general ereditară.

Populația persană propriu-zisă – de aproximativ o jumătate de milion abia – era scutită de dările mari; în schimb asupra ei grevau sarcinile administrative și îndatoririle de ordin militar. Pentru a face față imenselor cheltuieli (ale armatei, curții regale, aparatului birocratic, lucrărilor publice, și altele) statul dispunea de diferite resurse: veniturile proprietăților funciare nefârșite ale casei regale, monopolul de stat al minelor, taxele vamale, prada de război, taxele și impozitele interne, tributul plătit de țările supuse ș.a. Impozitele erau stabilite – în funcție de zona geografică și de recoltele obținute – pe genuri de proprietăți (pe casă, pe grădină, pe vite, etc.) Cei lipsiți de proprietăți funciare plăteau taxe personale fixe, anuale; dar și taxe extraordinare: cu ocazia nașterii unui copil, pentru o căsătorie, ș.a.

Societatea persană. Regalitatea

Organizarea societății persane a ajuns – în perioada sassanidă – la o ierarhie foarte precisă și rigidă.

Întreaga viață și civilizație persană era structurată în funcție de poziția proeminentă a aristocrației. Societatea era împărțită în patru clase, închise; trecerea dintr-o clasă în alta de era – cu extrem de rare excepții – imposibilă. Aceste clase erau: a preoților, a militarilor, a funcționarilor și a poporului. În interiorul acestor clase existau diverse subdiviziuni. De pildă, în clasa funcționarilor erau incluși și scribii, și astrologii, și poeții de curte; în rândul poporului intrau nu numai țărani, ci și negustorii și meșteșugarii. În acest sistem nu erau considerați și sclavii de război (sclavia rezultată din vânzarea copiilor sau a debitorului nu exista în Persia), care n-au avut nici un rol important în viața economică.

Clasa preoților se bucura nu numai de prestigiul pe care i-l conferea funcția sa spirituală, ci și de o mare influență în viața socială și economică; o influență cu atât mai mare cu cât ea dispunea de considerabile proprietăți imobiliare și de venituri provenite din donații, precum și dintr-un fel de “amenzi religioase” pe care la aplicau, arbitrar, celor “care păcătuiseră”. Preoții erau organizați într-o ierarhie precisă și complexă, conducându-se după legile lor proprii, și deci formând un fel de stat în stat. Prin poziția sa socială și puterea sa economică, prin atitudinea, atribuțiile și întreaga sa activitate, clerul – care în epoca ahemenidă a devenit cler al religiei de stat – servea puterea politică centralizată.

Clasa conducătorilor militari și clasa înalților funcționari ai statului proveneau din rândurile aristocrației. În sânul acesteia, locul de frunte îl ocupau “cele șapte familii”. Nobilii mari proprietari de pământuri se bucurau de o serie de privilegii ereditare. (Într-un timp ajunseseră chiar să fie ei cei care îl alegeau pe rege). Existența lor era împărțită între războaie, vânatoare, banchete și plăcerile haremului. Cu timpul – în epoca sassanidă – obiceiurile s-au mai rafinat; nobilii s-au pasionat pentru jocul de șah și pentru diferite jocuri cu mingea; totodată însă cultivau și poezia, muzica și chiar științele. Marii nobili, latifundiați, trăiau în capitală, în anturajul de curte. Nobilimea mijlocie trăia pe proprietățile ei. În ce privește mica nobilime, aceasta nu se deosebea prea mult de “căpeteniile satelor”. Toți nobilii însă, din toate categoriile, se considerau vasali ai regelui.

Țărani – “oamenii liberi” – erau liberi numai în teorie; practic, ei erau iobagi, supuși numeroaselor corvezi și plății dijmelor. De asemenea servituți erau scutiți numai cei o jumătate de milion de locuitori din provincia Fars, considerați perși “puri”. Țărani erau legați de pământurile pe care trăiau, putând fi vânduți unor noi proprietari odată cu moșiile pe care trăiau și lucrau. Printre celelalte servituți, țărani aveau și obligația de a presta serviciul militar în timp de război, ca pedestrași; ei trebuiau să-și procure singuri echipamentul și armamentul, fără să

primească nici o soldă și nici o altă recompensă. Populația modestă a orașelor (de exemplu, meșteșugarii și negustorii) era mai avantajată: plătea doar taxe personale, asemenea țăranului, în schimb era scutită de a presta serviciul militar.

Într-o vreme – în epoca sassanidă – statul persan căutase să se intereseze de situația muncitorilor, reglementând condițiile de muncă și cuantumul salariilor. Salariile erau precis fixate, - și diferențiate în funcție de vârstă, de sex și de calificare. Se pare că ar fi existat chiar și centre de angajare a muncitorilor (cel puțin pentru lucrările publice).

În vârful piramidei sociale trona regele, monarhul absolut. În contextul istoriei antichității, ideea monarhiei de mandat și de drept divin nu este o idee nouă. Nu e nouă nici ideea că îndatorirea regelui este să iubească adevărul și dreptatea, să vegheze asupra aplicării legilor și să-l protejeze pe cel slab și asuprit. Aceste prescripții – asupra cărora *Codul lui Hammurabi* insistă în mod deosebit – se găseau formulate și în doctrina regalității Egiptului antic. Dar nicăieri acestea nu sunt exprimate cu atâta claritate și într-un mod atât de stăruitor ca în declarațiile regilor persani: *“Eu am iubit dreptatea și am urât minciuna; am vrut să nu se facă nici o nedreptate văduvei și orfanului; l-am pedepsit cu asprime pe cel mincinos; dar pe cel care a muncit cinstit, l-am răsplătit”* – afirmă cu mândrie într-o inscripție Darius. De asemenea, monarhul persan ținea să fie considerat și trebuia să apară în ochii supușilor săi ca un model de luptător. *“M-am dovedit a fi cel mai bun călăreț și cel mai bun arcaș; am fost cel mai iscusit dintre toți vânătorii; orice lucru eram în stare să-l fac cel mai bine”* – spunea același Darius.

Spre a-și spori și mai mult în ochii supușilor lumina supremei sale demnități, dându-i totodată și o aură de mister, regele ținea să rămână cât mai inaccesibil. Trăia închis în palatele sale, nevăzut nici chiar de înalții demnitari ai curții – decât în ocazii excepționale. Se în schimb de muzicanți, care erau foarte stimați, luau parte la ceremonii și îl însoțeau pe rege la vânătoare. Vânătoarea era plăcerea aleasă a regilor persani; vânătoarea în parcuri închise în care erau ținuți tigri, o specie mai mică de lei, apoi mistreți și urși, onagri și gazele, struți și păuni.

Agricultura. Meșteșugurile

Resursele economice care au alimentat colosalul edificiu politic și social al Imperiului persan au cunoscut o evoluție firească de-a lungul celor patru perioade istorice, - ahemenidă (550-331 î.e.n.), elenistică seleucidă (331-250 î.e.n.), arsacidă (360 î.e.n. – 224 e.n.) și sassanidă (224-651).

Baza economiei o constituia agricultura, marea proprietate agrară lucrată de țăranii legați de pământ și (mai puțin) de sclavii prizonieri de război. Mica proprietate agrară s-a păstrat mai ales în provincia Fars – regiunea de origine a dinastiei Ahemenide, - dar și aici în proporție redusă. Se produceau cu precădere orz și grâu, se cultivau măslinul și vița de vie, se practica pe scară largă apicultura, se creșteau vaci, capre, oi și animale de povară (cai, asini și catâri). Sub ahemenizi s-a realizat pentru prima dată o irigație a terenurilor prin canalizare și, probabil (ca în Grecia timpului), o asanare a terenurilor mlăștinoase.

În timpul dinastiei seleucide a luat o mare dezvoltare cultura multor specii de plante; multe au trecut în această epocă din Iran în Europa meridională (bumbacul, lămâiul, măslinul, curmalul, smochinul, pepenele galben). Acum s-a dezvoltat și tehnica agrară; au început să se practice trei asolamente anuale de cultură, au apărut noi procedee de irigație și noi metode de cultivare a viței de vie. Marile proprietăți (ale coroanei, ale templelor, ale nobililor) au fost fracționate spre a fi distribuite orașelor sau coloniile militare. Ca urmare, mulți țăranii legați de pământ au devenit arendași, iar cei de pe pământurile dăruite orașelor au devenit țăranii liberi: aceasta a fost marea operă politică și socială a epocii seleucide.

Dar sub dinastiile parților, în perioada Arsacizilor, au apărut din nou marile latifundii. Mica proprietate a dispărut încetul cu încetul, țăranii și-au pierdut libertatea, devenind tot mai oprimați de marii proprietari. Se notează acum progrese în zootehnie, nu însă și în tehnica agricolă. Este perioada când din China s-au adus piersicul, caisul și viermele de mătase; iar din India, trestia de zahăr.

Și în epoca sassanidă baza economiei a continuat să rămână agricultura. Nu s-a înregistrat însă acum decât o agravare a situației țăranului. Trecerea spre modul feudal de producție devine tot mai evidentă: pe proprietatea nobilului domină sistemul economiei închise, țăranul produce tot necesarul consumului pentru stăpânul său, de la grâu, carne și untdelemn, până la vin și fructe.

Meșteșugurile au început să ia o dezvoltare la orașe încă din epoca ahemenizilor; pe marile moșii însă producția artizanală încredințată servilor a continuat. Latifundiile își aveau propriii lor meșteșugari (dulgheri, tâmplari, fierari, țesători, morari, etc.). Meșteșugarii din orașe lucrau, de pildă articole de îmbrăcăminte, dar și bijuterii și veselă, de bronz, argint și aur. Progresul artizanatului era asigurat de marile rezerve de materii prime, obținute și din import, de care dispunea imperiul. Lemnul era adus în special din Asia Mică, Liban și India; iar metalele (arama, fierul, aurul), din Cipru și Palestina, din Liban și Asia Mică, din zonele nordice ale Mesopotamiei sau din regiunea

Caucazul meridional. Carierele din munții Elamului furnizau cantități suficiente de marmură pentru construcția palatelor regale. Minele din Khorassan erau bogate în pietre semiprețioase, în special turcoază și cornalină.

În timpul dinastiei Seleucide, olarii, țesătorii, incizorii și cizelatorii și-au intensificat și și-au perfecționat producția. Alte meșteșuguri s-au perfecționat sub dinastia Arsacidă, pielăria, producția de arme și a obiectelor de sticlă. În epoca sassanidă statul nu se îngrijea numai de propriile sale ateliere, ci exercita un control sever și asupra atelierelor particulare – care produceau articole necesare în primul rând curții, armatei și administrației, - stabilind prețurile produselor și salariile lucrătorilor. De remarcat faptul că în aceeași epocă sassanidă au început să se constituie anumite corporații de meșteșugari, - un fenomen care, prin intermediul arabilor, se va transmite Europei medievale.

Comerțul. Transporturile

Practica comerțului nu era ținută de persani în mare cinste; de aceea comerțul a rămas aici, în mare parte, pe mâna străinilor – babilonieni, evrei, armeni sau fenicieni.

Comerțul persan a fost puternic stimulat, încă din epoca ahemenizilor, datorită realizării unității politice a întregului Orient Apropiat sub persani, împărțirii imperiului în satrapii conduse de o administrație centralizată, creării unei bune rețele de transport și comunicații, sistemului perfect de stabilire și percepere a taxelor și impozitelor, precum și afluxului de aur și argint în cantități imense în trezoreria statului. Considerabil stimulat a fost comerțul persan și de introducerea pe tot teritoriul imperiului a unui sistem unic de măsuri și greutate, și mai ales, prin introducerea monedei. Moneda mică de argint apăruse încă din sec. VII î.e.n.; dar adevăratul sistem monetar bimetalic (cu monede de aur și argint) datează din secolul următor, când regele Creso l-a introdus în țara sa, în Lidia, și după ce apoi – la sfârșitul aceluiași secol al VI –lea î.e.n. – Darius l-a adoptat și în imperiul său.

Grație avantajelor incalculabile pe care le prezenta acest sistem monetar, Persia a putut stabili, încă de la începutul imperiului, relații comerciale externe de o extindere geografică (din Grecia până în India și Ceylon) și de un volum de schimburi necunoscute până la acea dată. Negustorii persani din timpul Ahemenizilor au ajuns până în regiunea Dunării și a Rinului. Navigatorii întreprindeau mari călătorii de explorare, de la gurile Indusului până în Egipt, ajungând mai târziu chiar până în zona Gibraltarului. În secolele VI-V î.e.n. volumul schimburilor comerciale a atins nivelul cel mai înalt: Persia importa vase de bronz și obiecte de podoabă din Egipt, ambră din regiunile nordice,

spade și scuturi din ținuturile Mării Egee, țesături din Corint, Milet și Cartagina.

Interesant de notat este faptul că apariția și răspândirea monedei a favorizat și dezvoltat comerțul bancar. Acest fel de activitate era cunoscut în Mesopotamia încă din mileniul al II-lea î.e.n.; dar în Persia, deosebirea era că în timpul dinastiei Ahemenide “băncile” nu aparțineau statului, ci în această epocă se înființaseră aici adevărate “bănci” particulare.

Sub Seleucizi, Persia exporta articole de îmbrăcăminte și obiecte de podoabă, fier și cupru, plumb și pietre semiprețioase, covoare și câini de rasă, - importând, printre altele, aur în mare cantitate din India, Armenia și regiunea Caucazului. Regii seleucizi acaparaseră aproape toate bogățiile țării, organizând un aparat fiscal centralizat extrem de riguros. În perioada următoare volumul exportului a crescut, în schimb la import au apărut articole noi: papirus, purpură. În cele din urmă, au apărut elemente noi care au dinamizat mai mult comerțul “mondial” iranian. S-au format colonii stabile de negustori, - mai ales sirieni și evrei. “Casele comerciale” exportatoare s-au specializat; negustorii angajați în comerțul interior de asemenea. Dar fenomenul cel mai important a fost apariția “poliței”, într-o formă nouă. Cu toate acestea, în epoca sassanidă comerțul exterior persan a stagnat din cauză că statul, stăpân pe importante monopoluri și impunând o fiscalitate excesivă, intervenea prea mult în afacerile negustorilor, ceea ce împiedica mult funcționarea normală a liberului schimb.

Un progres cu totul remarcabil l-au înregistrat și mijloacele de transport de-a lungul perioadelor celor patru dinastii.

În timpul primei dinastii persane au fost pietruite porțiunile de drumuri deteriorate de intemperii. În sec. IV î.e.n. s-a inventat un mijloc de protecție a copitelor animalelor de povară, constând dintr-un înveliș de aramă, sau confecționat din păr de capră ori de cămilă. (Potcoava va fi inventată în sec. II sau I î.e.n.). În acest timp constructorii din diferitele regiuni ale imperiului au construit nave cu o capacitate de 200-300 tone încărcătură (sau nave fluviale de 100-200 tone), corăbii cu pânze și vâsle care puteau parcurge până la 80 de mile marine într-o zi.

Sub a doua dinastie s-au organizat expediții maritime de explorare. O mare flotă având baza în Golful Persic asigura legăturile cu Marea Roșie înspre vest; iar sper est, cu Oceanul Indian. Drumurile pe uscat erau bine întreținute. Paza era asigurată de puncte militare fixe. Caravanele care străbăteau deșertul aveau la dispoziție hanuri și rezerve de apă potabilă. Toate aceste condiții asigurau deplasări și transporturi cu o rapiditate care nu va fi depășită – în nici un punct al globului – până la apariția mașinii cu vaporii.

Dreptul. Justiția

În regimul monarhic absolutist de tipul despotismului persan regele era unica sursă a dreptului. Hotărârile lui deveneau legi imuabile; legi care, pretinzându-se că îi erau “înspirate” de zeul suprem *Ahura Mazda*, însemna că exprimau însăși voința divinității. În consecință, a încălca hotărârea regelui (deci legea) însemna o gravă crimă de-a dreptul contra religiei, o jignire intolerabilă adusă chiar divinității.

Ca urmare, n-a existat un cod de legislație persană compact și organic, stabil și unic. Când Darius s-a gândit – cel dintâi – să dea statului său o armătură legislativă adevărată, el a pus să i se consemneze hotărârile pe tăblițe de aramă, pe stele de piatră sau pe papirus, - documentele care erau trimise apoi spre cunoștință în diferite puncte ale imperiului. (Dar popoarele supuse își păstrau propria lor legislație). Hotărârile-legi ale lui Darius par să fi fost inspirate adeseori de *Codul lui Hammurabi*, pe care consilierii regelui persan îl cunoșteau demult.

Textele legilor hotărâte de rege erau redactate de preoți – care multă vreme au îndeplinit și funcția de judecători. Mai târziu, locul lor a fost luat de judecători laici. La sate, “căpetenia satului” era și judecătorul local. Judecătorul suprem era regele – care însă își putea delega un reprezentant pentru a judeca în ultimă instanță. Oricine putea face apel la rege. Acesta ținea – în fața poporului – scaun de judecată de două ori pe an. (Așa procedau cel puțin primii regi sassanizi). După rege, venea curtea supremă de justiție, compusă din șapte membri; apoi, numeroasele tribunale răspândite în toate orașele mai importante ale imperiului. Tribunalele lor le erau fixate anumite termene până la care trebuiau să judece cauzele prezentate. Împricinatul – care nu se putea descurca în mulțimea de legi ce se adunaseră de-a lungul timpului – putea fi sfătuit de “oratorii legii”, - un fel de avocați, care se ocupau și de întregul mers al procesului. În hotărârea pe care urma să o ia, tribunalul trebuia să țină seama și de persoana morală, de trecutul și de meritele acuzatului. Judecătorii erau numiți pe viață; dar în caz de corupție dovedită, erau înlăturați și pedepsiți cu moartea.

Pedepsele erau în general de o cruzime pe care numai asirienii o egalaseră. Pedepsa cea mai ușoară (și care în unele cazuri putea fi înlocuită cu o amendă) consta în lovituri de bici: între 5 și 200. Numărul maxim de lovituri era administrat celui care otrăvise câinele unui păstor (în timp ce pentru un omucid involuntar erau prevăzute numai 90 de lovituri). Legea stabilea apoi ca pentru o crimă săvârșită de cineva să fie pedepsită întreaga familie. Crimele și delictele cele mai grave erau pedepsite cu mutilarea, cu

scoaterea ochilor, cu însemnarea cu fierul roșu, sau cu moartea. Crimele pentru care era prevăzută pedeapsa cu moartea erau: trădarea, sodomia, asasinatul, vina de a fi pătruns în viața intimă a regelui, sau de a se așeza chiar și întâmplător pe tronul regal...Pedeapsa capitală era executată prin otrăvire, tragerea în țepă, răstignire, spânzurare cu capul în jos, lapidar, jupuire, strivirea capului, acoperirea cu cenușă înfierbântată, îngroparea de viu până la gât, și alte asemenea orori.

Familia

Asemenea cruzimi și barbarii autorizate de dreptul persan contrastau cu frumoasele calități morale ale poporului. Persanii erau cunoscuți ca oameni blajini, generoși, ospitalieri, politicoși, chiar ceremonioși.

Regimul familial și viața de fiecare zi a familiei erau în multe privințe la un nivel moral superior celui al altor popoare din Orientul Antic. Se menținuse, firește, și în Persia poligamia – dar de considerație și de drepturile de stăpână a casei se bucura numai una din soții, numită “privilegiată”. În familia regală și în familiile nobililor căsătoriile între frate și sora erau – ca în Egipt – frecvente. Căsătoria se contracta prin plata unei sume de bani părinților logodnice. Femeia datora ascultare absolută bărbatului ei. Pe de altă parte, ea putea să posede bunuri materiale și să dispună liber de ele; putea să conducă treburile soțului în numele lui; putea să circule în public cu fața neacoperită de văl. De aceste libertăți se bucurau mai mult femeile sărace. Femeile din rândurile aristocrației duceau o viață în izolare, puteau ieși numai cu fața acoperită, nu aveau voie să se întâlnească în public cu bărbați, iar după ce se căsătoreau nu puteau avea nici un fel de relații nici cu rudele lor cele mai apropiate de sex masculin. Un regim de o severitate care explică de ce niciodată femeile nu erau reprezentate nici în arta plastică, nici menționate în inscripții.

Se păstra în Persia, ca la evrei, obiceiul leviratului: dacă soțul deceda fără să fi avut copii de sex masculin, văduva se căsătorea cu ruda cea mai apropiată. Dacă însă soțul rămânea văduv fără să aibă băieți (care totdeauna erau preferați fetelor), ruda lui mai apropiată lua în căsătorie pe una din fetele sau nepoatele lui: iar copilul de sex masculin născut din această căsătorie era considerat fiul și deci moștenitorul văduvului după ce acesta deceda. Dacă soțul deceda fără să fi avut o fată, cu o parte din moștenirea lui se înzestra – se “cumpăra” – o fată pentru a o mărita cu o rudă apropiată a defunctului. Dacă tatăl deceda și copiii lui nu ajunseseră încă la vârsta maturității, aceștia erau puși în tutela văduvei. Respectarea întocmai a acestor uzanțe era sever controlată de preoți. Aceștia procedau la împărțirea moștenirii (modalitățile partajului erau foarte complicate); iar dacă defunctul nu lăsase nici o avere, preoții erau

cei care se îngrijeau de funerarii și de soarta orfanilor săi minori.

Nașterea unui copil de sex masculin era întâmpinată cu mare bucurie. Părinților li se aduceau daruri; chiar regele făcea în fiecare an daruri părinților cu mulți copii. Dacă se dovedea că copilul nu dăduse ascultarea cuvenită tatălui, o parte din moștenirea ce îi revenea de drept de la tatăl său îi rămânea mamei. De educația copilului se ocupa mama; iar de la vârsta de cinci până la șapte ani, tatăl. Apoi copiii (celor bogați) urmau școala, care era ținută de preoți fie în incinta templelor, fie la locuința lor. În aceste școli studiile durau până la vârsta de 20, chiar 24 de ani. Se studiau texte din *Avesta*, cu respectivele comentarii; elevii învățau scrierea cuneiformă, învățau legende și tradițiile referitoare la zeii și la eroii iranieni căpătau noțiuni de religie, de medicină și de drept; în fine, erau inițiați în treburile publice și în practicile cancelariei regale.

Educația astfel dirijată urmărea în principal să le asigure tinerilor pregătirea necesară în vederea viitoarelor funcții administrative sau militare care îi așteptau. Iar pentru a-l obișnui pe tânăr cu viața grea a soldatului, exercițiile și instrucția la care erau supuși erau foarte dure: tinerii executau lucrări agricole istovitoare, făceau marșuri lungi pe arșiță și pe ger, călăreau pe cai năvăși, erau alimentați foarte prost; sau erau puși să treacă înot un fluviu, cu tot echipamentul și armamentul personal. Grecii admirau educația dată tinerilor persani, despre care Herodot (simplificând însă lucrurile) spune: *“Tinerii perși sunt învățați trei lucruri: să citească, să tragă cu arcul și să spună totdeauna adevărul”*.

Viața cotidiană

Locuințele erau relativ modeste, la toate nivelurile sociale. Casele erau de obicei din cărămidă nearsă, de argilă amestecate cu paie tocate; numai cei foarte bogați își puteau permite să aibă case din cărămidă arsă (combustibilul fiind foarte rar). Acoperișul era din bârne din lemn peste care se întindeau rogojini acoperite cu lut. Casele bogaților erau construite în jurul unei curți interioare, în care se afla instalată și o cadă mare pentru apă menajeră. Nobilii imitaseră casele grecești, adăugându-le un atriu deschis, susținut de coloane de lemn. Pe jos, pe pământul bătut se întindeau covoare de obicei țesute în casă.

De dimensiuni modeste erau și cele mai multe dintre palatele regale: cel al lui Darius din Persepolis avea doar 50 pe 30 metri. În schimb cornișele ușilor și ale ferestrelor erau din marmură, pereții erau tencuiți și zugrăviți în verde; iar vesela era de o bogăție și de un rafinament artistic neîntrecut în Antichitate de nici o altă țară. Când Alexandru Macedon a

cucerit Persia, inventarul prăzii însuma – printre alte comori – pahare de aur masiv în greutate totală de 2.216 kg, iar cupele mari, încrustate cu pietre prețioase, cântăreau 1.697 kg!

Aristocrații și bogătașii perși erau renumiți pentru eleganța ostentativă și fastul excesiv pe care îl afixau în îmbrăcăminte și bijuterii. Nobilii purtau părul lung și îngrijit ondulat, iar barba de asemenea; apoi cercei grei cu pietre scumpe, lanțuri de aur și brățări de argint. Deosebit de luxoasă era îmbrăcăminte de celor zece mii de ostași din corpul *“nemuritorilor”*: splendide veșminte de brocat, tunici cu mâneci largi și garnisite cu pietre semiprețioase. Armele, de asemenea: extremitatea inferioară a lăncilor a nouă mii dintre *“nemuritori”* era din argint masiv, iar lăncile celorlalți o mie (deci ale ofițerilor) era din aur masiv.

Același gust și fast se notează și în obiceiurile, tradițiile și la serbările perșilor.

Sărbătoarea religioasă dedicată zeului soarelui Mithra – sărbătoarea oficială cea mai importantă – era și sărbătoarea Anului Nou. Cu această ocazie regele organiza și prezida sacrificii și ceremonii solemne; după care participa la banchetul la banchetul care era urmat totdeauna de spectaculoase dansuri sacre și de dezlănțuite beții. La această sărbătoare perșii obișnuiau să-și facă daruri unii altora, în familii se aranjau ospete, servitorii căpătau haine noi, soldații primeau o soldă în plus, supușii aduceau și ei daruri satrapilor și nobililor; la sfârșitul ospetelor grandioase la curte, regele dăruia săracilor cantități de mâncare și de băutură rămase neconsumate.

Sărbătoarea cu caracter laic cea mai importantă era seara de ajun a Anului Nou, când familiile și prietenii se adunau în jurul celei mai copioase mese pe care și-o puteau permite. În alte ocazii, când sărbătoreau o veste bună sau un eveniment familial fericit, perșii obișnuiau să iasă și să împrăștie pe străzi ramuri de mirt. În schimb, în ocazii triste (o înfrângere militară, sau la moartea unui rege) își radeau părul și barba, își sfășiau veșmintele, iar cailor le tăiau coama.

Rudimentare cunoștințe științifice

Contribuția perșilor în domeniul științei a fost – până la o dată târzie, sec. V e.n. – neînsemnată. Cel puțin, nu ni s-au păstrat texte științifice, nimic care să ne dea vreo indicație asupra unor principii, concepții sau măcar simple cunoștințe științifice. Excepție fac doar câteva incidentale și vagi aluzii din *Avesta* la domeniul medicinei, dar fără nici un amănunt privind practica medicală.

Tot ceea ce știm este că medicina era practică – cel puțin la început – de preoți într-o formă în care predomina vrăjitoria; că, începând din sec. IV î.e.n., medicii perși – ale căror onorarii erau stabilite de lege (ca în *Codul lui Hammurabi*)

ținându-se seamă și de condiția socială și economică a bolnavului – erau organizați în corporații; și aici medicii se împărțeau, ca la greci, în trei categorii; cei care “foloseau cuțitul”, chirurgii, cei care tratau cu ajutorul plantelor, adică medicii propriu-ziși, și cei care vindeau cu cuvântul, adică magicienii și vrăjitorii. Aceștia din urmă erau mai prețuiți decât toți.

Se mai cunoșteau apoi unele preocupări, sporadice și vagi, de organizare a calendarului – și cam atât. În schimb perșii s-au servit de cercetările și de rezultatele prestigioase a Babilonului; precum și – încă din sec. VI î.e.n. – de contribuția învățaților, mai ales a medicilor, veniți din Grecia.

Dar în domeniul tehnicii, perșii au avut realizări demne de menționat. Astfel: pentru irigarea terenurilor ridicau apa din râu până la nivelul orgoarelor cu ajutorul roții prevăzute pe circumferință cu un sistem de găleți: o invenție – în uz și azi în unele ținuturi orientale – care se consideră că aparține perșilor. Apeductele lor aduceau apa prin conducte subterane – pentru a o feri de evaporare și a o păstra curată – până în bazinul-rezervor. Iar modul lor de prelucrare a metalelor, de confecționare a obiectelor de ceramică dovedește o tehnologie foarte înaintată pentru acele vremuri.

Mai târziu, știința persană s-a afirmat în primul rând prin prestigiul medicilor. În sec. V e.n. exista la Gonde Șahpur o școală de medicină care a avut o importanță deosebită în dezvoltarea științei medicale arabe. În acest centru științific – o adevărată academie, - pe lângă învățământul medical și practica clinică, s-au tradus în siriană și persană lucrări de medicină grecești și indiene.

Oamenii de știință persani care în secolele VII-VIII trecuseră la Islam și adoptaseră limba arabă au avut un rol considerabil în introducerea patrimoniului culturii elenice în civilizația islamică: prin traduceri lor de opere medicale, juridice, teologice ei au pregătit limba arabă pentru noul său rol de transmitere a științei grecești. Atât prin această activitate cât și prin cea de cercetări personale, oamenii de știință persani vor fi integrați în mare mișcare științifică și culturală arabă – sau, mai precis: islamică.

Arta persană. Arhitectura

O contribuție de o relativă originalitate au adus perșii și în artă.

Arta persană este în cea mai măsură de import, o artă în care sunt amalgamate concepții, stiluri, motive și tehnici extrapersane, - o artă compozită. În ansamblul culturii persane arta deținea un rol secundar. Situat între două lumi, a Orientului și a Occidentului, menținându-se în contact permanent cu arii diferite de cultură, vechi și originale, Imperiul persan a împrumutat

elemente diverse de la fiecare, fără să reușească (în general vorbind) să le și contopească, să le reelaboreze într-o sinteză de reală și valoroasă originalitate.

Sub acest raport contribuția persană mai de relief este limitată la domeniul arhitecturii.

Dar în această arhitectură lipsesc templele. De asemenea, lipsesc mormintele monumentale – în afara mormintelor regale săpate în stâncă. Templele lipsesc, pentru că vechii perși considerau că zeului aparținându-i toată lumea nu trebuie să fie închis în cadrul unor clădiri. Se mulțumea numai cu altare de mici dimensiuni, cum ar fi altarul pe care era întreținut permanent focul sacru, în apropierea căruia se afla altarul considerat adevărat, cel pe care se oficiau sacrificiile.

Impresionante în schimb erau palatele regale. Pentru construcția lor se aduceau din alte țări materialele și meșterii, în special din Egipt, India și Grecia. Primii regi ai Persiei își construiseră drept palate niște locuințe din lemn de cedru și de chiparos, cu exteriorul învelit în plăci de metal. Mai târziu, palatele regale au fost construite pe o esplanadă înălțată la 6 m și chiar până la 15 m, lungă de circa 500 m și largă de 300 m.

Monumentul prin excelență al epocii ahemenide este palatul de dimensiuni colosale. Palatul lui Darius din Persepolis era înălțat pe o terasă rectangulară (clădită din blocuri mari de piatră) având laturile de 530 m și 330 m. Arhitectura era babiloniană, cu curți interioare și cu lungi coridoare în exterior unde soldații gărzii făceau de pază. Partea principală a clădirii o constituia sala tronului, pătrată, cu latura de 43,5 m, al cărei plafon din lemn de cedru era susținut de coloane zvelte și canelate – înalte de 20 m și cu un diametru de 1,6 m, - în număr de $36^2 (=1296)$. Rolul preponderent pe care îl deținea coloana deosebita arhitectura persană de cea asiriană, din care s-a inspirat; căci în arhitectura asiriană coloana rămânea doar un accesoriu arhitectural, iar nu un principal element funcțional.

Dar modelul adevărat și evident al palatelor persane pare a fi fost dat de sălile hipostile egiptene, în speță de cele din Teba. Originale însă, caracteristic persane sunt capitellurile coloanelor, - reprezentând partea anterioară a corpurilor a doi tauri (sau licorni cu labe de leu), în poziția de spate la spate și în genunchi, tauri care susțineau în spinare grinzile arhitravei. Caracteristice – și provenind din zona culturală mesopotamiană – sunt și scările monumentale, cu rampe convergente decorate cu basoreliefuluri, cu coloși animalieri fantastici sau reali păzind intrările. Scara de acces a palatului din Persepolis – largă de 7 m și cu 106 trepte – ducea la o a doua terasă, terasa propileelor și a “*sălii celor o sută de coloane*” (înalte de 20 m fiecare). Ansamblul avea dimensiunile colosale ce aminteau de templul egiptean din Karnak.

În epoca Arsacizilor apare în arhitectura persană o noutate care va dura în Iran până azi: bolta în leagăn, imensă ca dimensiuni, deschizându-se pe fațada clădirii. Mai târziu, arhitectura sassanidă se va caracteriza prin masivitate și prin folosirea cupolei.

În mai mică măsură aparțin arhitecturii mormintele regale rupestre, inspirate – cum s-a spus – din hipogeele egiptene. Fațada grotelor artificiale este în așa fel cioplită în stâncă încât să se scrie într-o suprafață de forma unei cruci grecești. Interiorul este foarte simplu, de dimensiuni reduse, compus dintr-un vestibul și o cameră funerară. Încăperile sunt lipsite de orice element ornamental. Întreaga atenție este acordată exteriorului: cele patru coloane de la intrare susțin o cornișă deasupra căreia basoreliefurile desfășurate în două zone suprapuse îl reprezintă pe regele defunct înconjurat de supuși și binecuvântat de Ahura Mazda, în fața altarului pe care arde focul sacru.

Sculptura

Arta persană este o apoteoză a monarhiei. Basorelieful, în special, este conceput și realizat în scopul de a exalta ideea de monarhie absolută și persoana monarhului. Apare și aici modelul asirian; cu deosebirea că linia veșmintelor, a drapajului, este mai delicată decât în basoreliefurile asiriene. Varietatea de figuri, de atitudini, de mișcări, este sensibil mai redusă decât în basorelieful asirian. Artistul persan urmărea să pună în evidență noblețea concepției și să creeze un efect grandios. Ca urmare, leii sculptați de el sunt de un realism și de o forță mai reduse decât ale leilor din basoreliefurile asiriene, dar sunt mai decorativi. Taurii înaripați impun mai puțin din sălbatică lor forță animalică decât cei din reprezentările artistice asiriene, - în schimb au mai multă eleganță și armonie a formelor. Cu toate acestea, deși este mai calmă, mai lipsită de forță, de dinamism și de varietate, arta epocii ahemenide rămâne mult debitoare celei asiriene.

Întâlnim în basoreliefurile persane aceleași motive ca în basoreliefurile asiriene: lungi șiruri de soldați din suita regelui (celebră este "*friza arcașilor*" din palatul regal de la Suza, aflată azi la Louvre), de supuși aducând tributul, de prizonieri de război, de lei, de animale fantastice, - de obicei tauri înaripați cu cap de om. Apoi, regele luptând cu un taur sălbatic, regele ucigând un monstru, regele protejat de divinitate, regele înconjurat de curteni, regele primind omagiul supușilor săi... Totul lasă până la urmă o impresie de răceală și de monotonie. Figurile par a fi toate la fel, corpurile sunt dispuse toate în aceeași direcție și în aceeași atitudine. Dar, privite cu atenție, se observă că sculptorul a realizat, totuși o oarecare varietate – prin

reprezentarea unor detalii caracterizante: în port, în încălțăminte, în obiecte aduse în dar sau ca tribut. Aceste amănunte indicau și locurile de origine ale personajelor respective – care deci nu apar ca fiind aceleași, chiar dacă atitudinile lor sunt identice (sau aproape aceleași).

Regele însuși este reprezentat doar în trei atitudini: sau de adorație în fața unui altar al focului sacru; sau ucigând lei, tauri ori monștri fantastici; sau stând pe tron, într-o mână ținând sceptrul, în cealaltă o floare, iar în spate un servitor ținându-i deschisă umbrela. Un singur scop urmărește artistul persan: preamărirea regelui și a regalității.

Perșii au introdus în sculptură un motiv nou: al zeului-călăreț omorând o fiară, de pildă un crocodil. Motivul acesta urma să simbolizeze lupta dintre Bine și Rău. Dar și acest simbol fusese schițat cu mult înainte în Babilon, semnificând victoria ordinii asupra haosului primordial, a zeului Marduk asupra zeiței Tiamat.

Arta figurativă persană nu manifestă un interes adevărat pentru aspectele vieții reale. Scenele n-au nici un fond de natură, nici o indicație în așa fel determinată încât să poată fi localizate. Artistul reprezintă excelent animalele (dar nu și dinamismul unei scene de vânătoare). În schimb figurile umane (niciodată figuri feminine decât la o dată târzie, foarte rar și numai în artele secundare, de exemplu în miniaturi) sunt redacte static, imobilizate într-o poză convențională și având o expresie impasibilă. Convențiile domină: persoana regelui este figurată în dimensiuni disproporționate în raport cu cei din jurul său, personajele nu sunt grupate, ci într-un mod regulat aliniat. Compoziția ansamblului respectă o simetrie rigidă, predomină absolut caracterul simbolic și stilul hieratic, iar în reprezentarea unui eveniment artistul se fixează asupra unui singur moment; nu procedează ca artistul roman care "narează", care redă simultan o sumă de momente, o continuitate, o relație între episoade.

Literatura

În literatură – domeniu în care Persia islamică își va aduce marea contribuție la tezaurul culturii universale, - prima capodoperă este *Avesta*. Este cartea sacră a străvechilor perși, atribuită însă lui Zoroastru, - datând din epoca ahemenidă, dar redactată sub sassanizi. Cuprindea inițial 21 de cărți, din care au rămas una singură completă, plus alte patru incomplete. Materia *Avestei* era variată: texte liturgice, cuvântările lui Zarathustra, texte teologice, de legislație, de morală, rugăciuni pentru diferite ocazii, fragmente de legende, o profeție asupra sfârșitului lumii, precum și 21 de psalmi. Pe lângă importanța sa documentară, fundamentală pentru religia, cultura și civilizația persană antică, *Avesta* are și o valoare literară, tocmai prin acești psalmi, care amintesc de poezia *Vedelor*.

Reacția națională persană care a caracterizat perioada sassanidă a determinat și o reluare entuziastă a vechilor tradiții epice populare. Din această epocă datează numeroase povestiri, din care însă au rămas numai două. Prima, *Istoria lui Zarer* (din sec. IV; dar materia povestirii este mult mai veche) narează un episod din timpul unui război în care comandantul suprem Zarer, fratele regelui, cade în luptă; moartea lui va fi răzbunată de fiul său. A doua (scrisă către anul 650), *Cartea vitejiilor lui Ardașir, fiul lui Papak*, este un mic roman sau povestire istorică, în care datele reale ale biografiei renumitului rege sassanid se împletesc cu grațioase elemente de fantezie. Ambele narațiuni au fost utilizate mai târziu de Ferdousi în epopeea sa *Cartea Regilor*.

După invazia arabilor, timp de aproximativ trei secole limba oficială a administrației, cultului și literaturii, limba intelectualilor, a istoricilor și a oamenilor de știință. La țară, însă, poporul a continuat să compună în dialectele sale diferite poeme lirice, sau poeme epice cu subiecte eroice, istorice ori legendare. S-au păstrat asemenea texte datând din secolele VII și VIII.

Renașterea literaturii naționale persane a avut loc în secolele X-XI, în timpul dinastiei persane a Samanizilor. Aceștia au creat în capitala lor Buhara un puternic centru cultural, științific și literar. S-a început acum să se traducă în limba persană cronici, mărturii despre vechii regi iranieni. Din aceste surse datând din sec. IV – texte care nu ni s-au păstrat – s-a inspirat marele poet Ferdousi (934-1025). Monumentala sa epopee *Cartea Regilor* de aproximativ 120.000 de versuri, este o reconstituire poetică a întregului trecut legendar și istoric al perșilor.

Genul epic a fost cultivat și de Nezami (cca. 1141-1209). Din cele 5 mari poeme epice ale sale primul loc îl ocupă *Cele șapte chipuri*, povestea nefericită de dragoste a doi tineri. Poemele epice ale lui Nezami evocă romanul cavaleresc european medieval, având însă o profunzime de gândire, un simț al socialului și o fundamentare psihologică superioară. Nu lipsește din opera lui Nezami nici nota mistică (de exemplu în amplul poem *Comoara tainelor*).

De o mare popularitate, constatată până în zilele noastre, s-a bucurat Omar Khayyam (cca. 1050-1123), poet, liber-cugetător și unul din cei mai de prestigiu oameni de știință ai Orientului medieval (strălucit matematician, astronom, fizician, medic și filosof, autor a numeroase opere științifice scrise în limba arabă).

Printre marii poeți persani se numără și Saadi (cca. 1213-1292), un exponent ideologic al păturilor sociale mijlocii. Capodoperele sale sunt *Livada cu fructe* și *Grădina cu flori*. Mai celebră, ultima este o suită de poeme în proză ritmată în

care sunt enunțate aforisme, precepte morale, sfaturi practice și de conduită, precum și considerații morale – ceea ce transformă această capodoperă și într-o oglindire a vieții epocii – asupra oamenilor și stărilor de lucru din jurul său.

Deși a fost un timp poet de curte, totuși în poezia lui Hafez nu se întâlnește obișnuitul ton preaplecat și laudativ al curteanului. Imaginile sale, metaforele, alegoriile, par a aparține la prima vedere unei viziuni mistice. În realitate opera sa abundă în momente de scepticism religios, de erezie și chiar de blasfemie. Hafez nu-i cruță pe preoți, pe predicatori, pe bigoți, ironizând sau satirizând vehement, formalismul gol, ipocrizia și minciuna. În poezia sa se percep tonuri care îl amintesc pe Omar Khayyam, fără însă a ajunge până la nihilismul și la scepticismul acestuia.

Bibliografie:

“*Istoria culturii și civilizației*” – **Ovidiu Drimba**